

Тетяна Олендр,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
<https://orcid.org/0000-0002-1665-6413>
м. Тернопіль, Україна

Ірина Цар,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
<https://orcid.org/0000-0001-8042-4839>
м. Тернопіль, Україна

Сутність стратегій навчання та підходи до їх класифікацій

The essence of learning strategies and approaches to their classification

Анотація. У статті проаналізовано сутність навчальних стратегій та різні підходи до їх класифікації в контексті навчання іноземних мов. Наголошено на важливості навчальних стратегій з метою підвищення ефективності навчання та набуття знань. Відзначено, що стратегії навчання допомагають студентам оптимізувати навчальний процес, покращити розуміння матеріалу і забезпечити засвоєння знань. Розкрито сутність поняття «стратегії навчання», яке автори розуміють як конкретний план здійснення діяльності чи послідовність операцій, у яких поєднуються різноманітні навчальні техніки, мета яких сприяти формуванню власного типу навчання та можливості конструювати самовідповідальність.

Під час розгляду різних підходів до класифікації навчальних стратегій, автори вказують на неоднозначність трактування цього поняття, але також підкреслюють, що більшість з них включає схожі категорії стратегій. Зокрема, детально вивчено класифікацію Р. Оксфорд, та акцентовано увагу на тому, що вона залишається однією з найбільш використовуваних і детальних систем класифікації навчальних стратегій і, водночас, є основою для створення інших модифікованих класифікацій. З'ясовано, що під час навчання або спілкування стратегії зазвичай не використовуються окремо, а поєднуються разом. Встановлено, що дослідники найчастіше у своїх класифікаціях виокремлюють чотири групи стратегій навчання (когнітивні, метакогнітивні, афективні та комунікаційні) і, відповідно, кожна з них містить певні підгрупи.

У статті наголошено на важливості постійного аналізу та оновленні класифікацій для відповідності сучасним вимогам освіти. Підкреслено, що розуміння сутності та класифікації навчальних стратегій сприятиме покращенню навчального процесу та створення інноваційних методик навчання й підвищуватиме результативність навчальних досягнень студентів у вивченні іноземних мов.

Ключові слова: стратегії навчання, класифікація, іноземні мови, методика навчання, навчальний процес, модифікації.

Summary. *The essence of learning strategies and various approaches to their classification in the context of foreign languages teaching have been analyzed in the article. It has been stressed that learning strategies are very important for the aim of increasing the effectiveness of learning and acquisition of knowledge. It has been noted that learning strategies help students to optimize learning process, improve the understanding of educational material and provide the mastery of knowledge. The essence of the notion "learning strategies" has been revealed, which the authors understand as a specific plan for the implementation of activities or a sequence of operations, which combine various learning techniques, the purpose of which is to contribute to the formation of one's own type of learning and the ability to construct self-responsibility.*

When considering different approaches to the classification of learning strategies, the authors point out the ambiguity of the interpretation of this notion, but also emphasize that most of them include similar categories of strategies. In particular, the classification according to R. Oxford has been thoroughly studied and the accent has been made on the fact that it remains one of the most often used and detailed systems of classification of learning strategies and, at the same time, it is the base for the creation of other modified classifications. It has been found that when learning or communicating, strategies are usually not used separately, but combined together. It has been established that scholars most often single out four groups of learning strategies (cognitive, metacognitive, affective and communicative) in their classifications and, accordingly, each of them contains certain subgroups.

The article emphasizes the importance of constant analysis and updating of classifications to meet modern education requirements. It has been highlighted that understanding of the essence and classification of learning strategies will improve learning process and lead to the developing of innovative methods and approaches to foster foreign language competence during language instruction, as well as increase students' learning outcomes in foreign languages.

Key words: learning strategies, classification, foreign languages, teaching methods, learning process, modifications.

Вступ. Навчання завжди було активним та невід'ємним елементом життя суспільства. У сучасному світі, де інформація швидко поширюється і стає все більш доступною завдяки глобалізації та технологічному прогресу, важливість ефективного навчання набуває ще більшого значення. Зокрема, у сучасних умовах світової інтеграції зростає значущість вивчення іноземних мов, як важливого інструменту комунікації. Відтак, підготовка майбутніх фахівців вимагає

перегляду підходів у цій сфері. Одним із ключових аспектів успішного навчання іноземних мов є розуміння та застосування відповідних стратегій навчання. Незважаючи на різноманітність методик викладання іноземних мов, головне завдання сьогодення полягає у впровадженні інноваційних підходів до підготовки фахівців, розвитку їх соціолінгвістичних та комунікативних навичок для забезпечення мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці та подальшої успішної реалізації набутих компетенцій.

Сутність стратегій навчання полягає у здатності студентів планувати, організовувати та контролювати навчальний процес з метою досягнення найкращого розуміння та засвоєння матеріалу. Ці стратегії є необхідними для активного залучення студентів до навчання та підвищення їхньої навчальної продуктивності. Дослідження показує, що студенти, які вивчають мову на різних рівнях, використовують стратегії, проте не усвідомлюють їх сутності й не можуть обрати ті, які з них є найбільш корисними в застосуванні.

Однак, вивчення стратегій навчання не обмежується лише їхнім описом та використанням. Воно також включає у себе класифікацію цих стратегій для більш глибокого розуміння їх різноманітності та впливу на процес навчання. Отже, питання визначення та застосування стратегій навчання в контексті вивчення та викладання іноземних мов є сучасним і важливим та вимагає глибокого аналізу. Відповідно, **метою статті** є дослідити сутність стратегій навчання; розглянути, які підходи існують до класифікації цих стратегій та їхніх різновидів; навести приклади стратегій навчання.

Методологія та методи дослідження. Варто відзначити, що дослідження стратегій навчання іноземних мов є актуальною проблемою як для національних, так і для зарубіжних дослідників. Методологія дослідження передбачає застосування комплексного підходу, який включає у себе теоретичний аналіз проблематики, синтез та аналіз різних джерел бібліографії, інтерпретацію загальнонаукових аспектів поняття «стратегії навчання». З точки зору методології, важливим є аналіз класифікацій стратегій навчання, які використовуються у дослідженнях науковців різних країн, а також виявлення та порівняння їх ефективності у контексті використання сучасних технологій в процесі навчання іноземних мов у ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі знаходимо велику кількість праць присвячених дослідженню даного феномену. Для подальшого дослідження доцільно розглянути *поняття стратегії та стратегії навчання*. У загальноєвропейському розумінні термін «стратегія» – це дисциплінована та керована лінія поведінки з певними цілями, яку обирає індивід, щоб виконати

завдання, котре ставить собі сам, або з яким він стикається [2, с. 10]. Нині в педагогічній літературі немає єдиної думки щодо чіткого розмежування навчальних та комунікативних стратегій, оскільки стратегія може бути навчальною під час вивчення іноземної мови і водночас комунікативною під час використання мови у спілкуванні.

Однак, як свідчить аналіз джерельної бази немає єдиного погляду щодо тлумачення терміну «стратегії навчання» та структури згаданого феномена. Досліджуючи поняття «стратегії навчання» зауважуємо, що наявна велика кількість різних термінів, які мають схоже значення. У літературі стратегії навчання називаються «техніками», «тактиками», «потенційно свідомими планами», «свідомо використовуваними операціями», «навчальними, базовими, функціональними навичками», «пізнавальними здібностями», «стратегіями обробки мови», «процедурами вирішення проблем» [17, с. 7].

Часто цю невизначеність термінології різні автори аргументують спробою впорядковувати окремі терміни в ієрархічному порядку, тобто вони визначають стратегії навчання як загальний термін, який включає різні типи тактик.

Вагомий внесок у дослідження проблеми визначення сутності стратегій навчання та їх класифікації зробили П. Біммель, М. Будде, У. Рампійон, Дж. Рубін, Дж. О'Меллі, А. Чамот, Р. Оксфорд, І. Задоржна, Є. Іжко, О. Конотоп, Л. Морська та інші.

Один із перших дослідників у цій галузі Дж. Рубін [16] дав дуже широке визначення стратегій навчання мови «техніки або засоби, які студент може використовувати для отримання знань». Оксфорд [15, с. 175] визначила, що «стратегії навчання – це конкретні дії, поведінка або підходи, які сприяють розвитку мовної системи, що створює студент, і впливають на поліпшення його навчання та дають змогу зробити процес вивчення мови більш успішним (якісним), посильним та приємним».

Чамот [13] визначив, що стратегії навчання є поведінкою та думками, до яких студенти залучаються під час навчання, спрямовані на те, щоб впливати на процес кодування студента.

Моніка Будде [9] розглядає стратегії навчання як інструменти, які можуть бути використані для досягнення конкретної мети або проміжних цілей у формуванні необхідних навичок для застосування та передачі знань у відповідних ситуаціях та їх подальшого використання у самостійному навчанні.

Згідно з Є. Іжко стратегії навчання це запланована процедура, яка використовується для досягнення мети [3].

За твердженням Л. Морської [5] – стратегії навчання використовуються для презентації знання, структуризації і співвідношення

інформації в пам'яті; вони узагальнюють, трансформують, спрощують уявлення про інформовані явища, спрямовані на організацію знань і здійснюються у вигляді підсвідомих або неусвідомлюваних процесів.

Враховуючи позиції науковців щодо розуміння стратегій навчання, ми погоджуємося з визначенням, що стратегії навчання – це конкретний план здійснення діяльності чи послідовність операцій, у яких поєднуються різноманітні навчальні техніки, мета яких сприяти формуванню власного типу навчання та можливості конструювати самовідповідальність.

Беручи до уваги важливість вивчення іноземних мов в контексті сучасних змін вважаємо за доцільне зосередити увагу на аналізі стратегій навчання, які використовують в процесі вивчення іноземної мови.

Стратегія навчання мови – це мистецтво керування процесом оволодіння іноземною мовою, планування навчального курсу на підставі вивчення психологічних та фізіологічних особливостей студентів та застосування сучасних методів та способів, спрямованих на досягнення у студентів навичок та умінь використовувати іноземну мову відповідно до виявлених у них даних та стратегій оволодіння мовою. Якщо «стратегія навчання» використовується стосовно викладача, то «стратегія оволодіння» використовується стосовно студента.

Отже, в процесі навчання іноземних мов роль викладача набуває іншого змісту: він не тільки навчає мови, а й викладає стратегії навчання, що вносять гнучкість у навчальний процес. Наукові розвідки досліджуваного нами феномену дають підстави стверджувати, що проблеми класифікації стратегій навчання мови цікавили багатьох учених [8; 13; 15; 16].

Оксфорд Р. поділяє стратегії навчання (за класифікацією О'Меллі та Шамот) на *прямі*, які безпосередньо стосуються цільової мови та *непрямі* стратегії, які забезпечують непряму підтримку вивчення мови через уміння зосередитися, служать засобом мотивації вчення, або відображають бажання отримувати інформацію, вміння відбирати навчальний матеріал відповідно до своїх цілей, вміння та бажання співпрацювати з викладачем та іншими студентами в групі й співпереживати, задавати питання, брати участь у навчальних бесідах, планувати свою діяльність, оцінювати результати, пошук можливостей, контроль занепокоєння та інші засоби [15, с. 151]. Відповідно ці дві категорії дослідниця поділяє на шість груп, відносячи до прямих навчальних стратегій: стратегії запам'ятовування, когнітивні та компенсаційні стратегії навчання. До непрямих навчальних стратегій належать: афективні стратегії, соціальні та метакогнітивні стратегії навчання.

Усі **прямі стратегії** включають розумову обробку мови. *Стратегії запам'ятовування* допомагають зберігати, знаходити та пригадувати інформацію, використовуючи методи, що сприяють покращенню пам'яті. Це може включати мнемотехнічні засоби, абрєвіатури, рими, візуальні уявлення, рухи тощо. Принципом стратегій запам'ятовування є сенс (значення), усі кроки, які з ними пов'язані мають бути особисто значущими для студента, щоб змусити стратегії працювати. Приклад стратегії пам'яті: «Я використовую нові англійські слова в реченні, отже я їх можу запам'ятати (чи просто пам'ятаю)» [15, с. 294]. У цій категорії є чотири підгрупи стратегій: створення ментальних зв'язків, застосування зображень і звуку, рецензування та використання дій. Кожна підгрупа має різні підходи/конкретні стратегії, які допомагають студентам навчатися краще. Використання стратегії запам'ятовування найчастіше застосовується на початку процесу вивчення мови.

Когнітивні стратегії навчання використовуються для роботи з мовою через обдумування, прийняття інформації, обробку і зберігання інформації. Вони дають змогу студентові використовувати мову рецептивно та продуктивно. Когнітивні стратегії мають єдину спільну функцію: маніпулювання або перетворення цільової мови (іноземна мова, яка вивчається студентом). У межах цієї категорії виокремлюють різні підходи, однак спільною функцією є маніпулювання або перетворення цільової мови студентом. Прикладом когнітивних стратегій є «Я намагаюся говорити як носії англійської мови» [15, с. 295]. Існує чотири підгрупи когнітивних стратегій: практика, отримання та надсилання повідомлень, аналіз і міркування, а також створення структури для отримання і відтворення інформації. Кожна підгрупа характеризується різними підходами та особливими стратегіями. Студенти (дорослі) зазвичай використовують стратегії аналізу та міркування для розуміння значення та вираження цільової мови.

Компенсаційні стратегії дають змогу здійснювати комунікацію незважаючи на помилки у мовленні. Вони можуть включати вигадкування контексту або використання, наприклад, синонімів. Надолужити неадекватний рівень знань з граматики, а особливо словниковий запас, є метою стратегій компенсації. Приклад стратегії компенсації полягає в тому, щоб «розуміти незнайоме англійське слово, я роблю припущення» [15, с. 295]. Розумне здогадування під час слухання та читання, а також подолання обмежень у спілкуванні та письмі – це дві підгрупи стратегії компенсації. У двох підгрупах існує десять підходів/конкретних стратегій.

За Р. Оксфорд [15], **непрямими стратегіями** є метакогнітивні, афективні та соціальні стратегії.

Метакогнітивні стратегії навчання це дії, які виходять за межі суто когнітивних функцій, виступають як механізми контролю над процесом навчання [15, с. 137]. Вони включають планування, спостереження, підготовку та оцінку процесу навчання (підбір навчальних матеріалів, моніторинг власних помилок та самооцінка). Прикладом метакогнітивних стратегій є «Я звертаю увагу, коли хтось говорить англійською». У межах метакогнітивних стратегій є три підгрупи стратегій: центрування навчання полягає в тому, щоб сконцентрувати увагу на студентові і спрямувати її на певну мовленнєву діяльність або навички. Організація та планування навчання допомагає студентам організуватися таким чином, аби максимально використовувати їхню енергію та зусилля, а оцінювання навчання допомагає студентам виявляти помилки та оцінювати власний прогрес.

Афективні стратегії стосуються емоційності, ставлення до навчання, мотивації та цінностей студентів, допомагають контролювати емоції і стосуються здатності особи сприймати свій настрій та почуття. За твердженнями Р. Оксфорд [15] саме за допомогою афективних стратегій студенти, можуть отримати контроль над вищезгаданими факторами. На думку авторки ті, хто демонструє хороші результати у вивченні мови, часто вміють контролювати свої емоції та ставлення до навчання. Прикладом афективної стратегії є: «Я заохочую себе говорити англійською, навіть коли боюся зробити помилку» [15, с. 296]. Ці стратегії включають зниження тривоги, самозаохочення та контроль емоційного стану.

До соціальних стратегій можна віднести, наприклад, здатність людини просити допомогу, взаємодіяти з носіями мови або досліджувати культурні та суспільні норми. Соціальні стратегії стосуються спілкування студента з носіями цільової мови. Прикладом соціальної стратегії є «Я намагаюся дізнатися про культуру англомовних людей» [15, с. 296]. Існує три підгрупи соціальних стратегій, і кожна підгрупа складається з двох конкретних стратегій. До трьох підгруп цих стратегій належать уміння: задавати запитання, співпрацювати з іншими та співпереживати. З усіх трьох, уміння задавати запитання є найкориснішим та найважливішим у вивченні мови, що під час комунікації викликає реакцію співрозмовника, демонструючи його зацікавленість і залученість. Співпраця з іншими усуває конкуренцію та сприяє формуванню командного духу. Співпереживання означає поставити себе на місце когось іншого, щоб зрозуміти точку зору цієї людини. Студенти можуть використовувати соціальні стратегії для розвитку культури розуміння та кращого усвідомлення думки чи почуття інших.

Дослідники У. Рампійон та П. Біммель [8] також виокремлюють дві групи навчальних стратегій: **прямі (когнітивні) та непрямі**

стратегії. За твердженнями науковців прямі (когнітивні) стратегії безпосередньо стосуються навчального матеріалу, а непрямі стратегії стосуються способу навчання (коли?, що?, де?, як?), почуттів, пов'язаних з навчанням (афективні стратегії) та соціально поведінкових аспектів (соціальні стратегії) [8, с. 64].

За У. Рампійон [8] прямі (когнітивні) стратегії поділяються на: а) стратегії запам'ятовування та б) стратегії вивчення мови. *Стратегії запам'ятовування включають такі вміння як створення ментальних карт (формування словосполучень, асоціацію з попередніми знаннями, створення або комбінування контекстів), використання зображень та звуків (малюнки, словники, допоміжні слова, фонетичні співвідношення), регулярне та заплановане повторення (використання словникових карток), риторичні дії (вимовляння слів та виразів з використанням акторської майстерності).*

Стратегії вивчення мови включають такі вміння: структурування (позначення, створення нотаток, планування, підсумовування), аналіз (аналіз слів та виразів, порівняння мов, використання знань рідної мови, виявлення подібностей, застосування правил), практика (розпізнавання та використання сталих виразів), використання допоміжних засобів (словника).

До **непрямих стратегій** навчання У. Рампійон [8] відносить а) стратегії регулювання власного навчання, б) афективні стратегії навчання, в) соціальні стратегії навчання, г) стратегії використання мови.

До стратегій регулювання власного навчання належать такі вміння: концентрація на власному навчанні (абстрагування від усього, що заважає навчанню та намагання зосередитися на головному), організація та планування власного навчання (визначення особистих навчальних цілей, уточнення намірів та визначення способів навчання), моніторинг та оцінка власного навчання (стеження за процесом навчання, контроль досягнення навчальних цілей, висновки для подальшого навчання).

До афективних стратегій навчання належать уміння: розуміння та вираження почуттів (відслідковування біологічних сигналів тіла, використання чек-листа, ведення навчального щоденника, обговорення почуттів), зниження стресу (релаксація, прослуховування музики, сміх), підбадьорювання себе (втішання та заохочення).

До соціальних стратегій навчання належать такі вміння: поставити запитання (просити пояснення, запитувати, чи правильно сказані мовні вислови, просити виправити), співпрацювати з іншими (навчання разом з одногрупниками, шукати й отримувати допомогу від кваліфікованих носіїв мови), співчувати іншим (розуміння та сприйняття чужої культури).

До стратегій використання мови належать такі вміння: застосування попередніх знань (формулювання та перевірка гіпотез, вгадування значень на основі мовних вказівок, виведення значень з контексту), компенсаційні стратегії (перехід до рідної мови, просить допомогу (як сказати це іноземною мовою?), використання жестів та міміки, уникання певних тем у розмові, зміна теми, використання описів та синонімів, тощо) [8, с. 64–66].

Узагальнюючи результати аналізу наукових праць можемо стверджувати, що науковці брали за основу класифікацію запропоновану Р. Оксфорд і частково її модифікували й класифікували стратегії навчання за різними критеріями [8; 18]. Конкретна стратегія не завжди може бути віднесена до класифікації, оскільки «функція стратегії завжди залежить від наміру, який студент асоціює з її застосуванням» [12, с. 128]. Насправді під час навчання або спілкування стратегії зазвичай не використовуються окремо, а поєднуються разом [18].

Таким чином, можна стверджувати, що здебільшого автори С. Чудак [10], В. Янікова [11], П. Біммель [8], С. Бальвер [18] у своїх класифікаціях виокремлюють чотири групи стратегій навчання: когнітивні, метакогнітивні, афективні та комунікаційні. Відповідно, кожна з них містить певні підгрупи.

Когнітивні стратегії навчання (стратегії запам'ятовування, елаборації, трансформації) базуються на когнітивних процесах, таких як сприйняття, мислення, пам'ять і розв'язання проблем, та спрямовані на покращення ефективності, продуктивності процесу навчання й на пряму роботу з мовним матеріалом. **Афективні стратегії навчання** спрямовані на управління емоціями під час вивчення іноземної мови. **Соціальні стратегії навчання** спрямовані на співпрацю з іншими. **Метакогнітивні стратегії навчання** спрямовані на планування власного процесу навчання, визначення успішного виконання завдань і включають планування, контроль та регулювання.

Педагоги повинні використовувати навчальні методи, які допоможуть студентам ефективно освоювати стратегії навчання, що найкраще підходять для кожного з них. Ці методи застосовуються як на заняттях, так і під час індивідуальної роботи з мовою. Це в свою чергу сприяє розвитку їхньої здатності до самостійного навчання. Оскільки процес навчання має стимулювати активну навчальну діяльність студентів та свідому оцінку їхньої мовленнєвої поведінки, важливо створювати сприятливі умови для цього.

Висновки з дослідження. У статті було проведено аналіз сутності навчальних стратегій та різних підходів до їх класифікації. Сутність стратегій навчання полягає в оптимізації процесу навчання та покращенні розуміння, засвоєння та використання знань, які спрямовані

на досягнення певних навчальних цілей та розвиток навчальних навичок. Стратегії навчання дають змогу студентам краще керувати своїм навчанням, ефективно трансформувати інформацію у знання та розвивати навички самостійного навчання.

У нашому дослідженні виявлено, що значна кількість термінів та класифікацій стратегій навчання по-різному використовуються науковцями, що призводить як до термінологічних, так і до концептуальних особливостей.

Класифікація стратегій навчання відіграє важливу роль у їх систематизації, що полегшує розуміння та використання цих стратегій в освітній практиці. Вона допомагає студентам та викладачам добирати відповідні стратегії для конкретних навчальних завдань та ситуацій.

Значної популярності набула класифікація Р. Оксфорд [15], яка використовується в багатьох дослідженнях і є основою для створення інших модифікованих класифікацій.

Сучасні дослідження вказують на ретроспективний аналіз та подальший розвиток класифікацій навчальних стратегій. Відповідно, виникає потреба у більш системному підході до класифікації стратегій навчання за різними критеріями з метою їх застосування у навчальному процесі відповідно до сучасних вимог освітнього процесу та виокремленні саме тих стратегій, які сприятимуть покращенню ефективності вивчення іноземної мови та допоможуть студентам досягти навчальних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Задорожна І. П. Структура та зміст навчально-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2013. Вип. 22. С. 125–133.
2. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. *Педагогічна майстерність : проблеми, пошуки, перспективи* : монографія. Київ, 2005. С. 10–18.
3. Іжко Є. С. Стратегії автономного навчання як методична основа вивчення іноземних мов. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. 2013. № 186 (2). С. 212–218.
4. Князян М. О. Дидактизація як база інноватизації навчання іноземних мов у європейському союзі та Україні. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2012. № 11–12. С. 175–180.
5. Морська Л. І. Сутність і визначення комунікативних стратегій у професійному дискурсі. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2012. № 3. С. 67–74.
6. Семенишин І. Є. Стратегії навчання у вивченні англійської мови як методична проблема. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2011. № 2. С. 156–159.
7. Глумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/strateghiya> (дата звернення: 13.08.2023).

8. Bimmel P., Rampillon U. Lernautonomie und Lernstrategien. München : Langenscheidt, 2000.
9. Budde M. Über Sprache reflektieren. Unterricht in sprachheterogenen Lerngruppen. Kassel: Kassel University Press, 2012. URL: <https://www.uni-kassel.de/upress/online/frei/978-3-86219-260-1.volltext.frei.pdf> (дата звернення: 20.08.2023).
10. Chudak S. Lernerautonomie fördernde Inhalte in ausgewählten Lehrwerken DaF für Erwachsene. Überlegungen zur Gestaltung und zur Evaluation von Lehr- und Lernmaterialien. Frankfurt am Main ua: PETER LANG Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2007.
11. Janíková V. Bartoňová, M. Výuka němčiny u žáků se specifickými vzdělávacími potřebami, Brno, Masarykova Univerzita, 2003.
12. Neuner-Anfindsen S. Fremdsprachenlernen und Lernerautonomie. Sprachlernbewusstsein, Lernprozessorganisation und Lernstrategien zum Wortschatzlernen in Deutsch als Fremdsprache. Baltmannsweiler, Schneider Verlag Hohengehren, 2005.
13. O'Malley J., Chamot, A. Learning strategies in second language acquisition. C.U.P., 1990.
14. Oxford R. L. Language learning strategies in a nutshell: Update and ESL suggestions. TESOL Journal. 1992/93. № 2. P. 18–22.
15. Oxford R. L. Language learning strategies: What every teacher should know. Boston: Heinle & Heinle, 1990. 342 p.
16. Rubin J. Learner strategies: Theoretical assumptions, research history and typology. In: Wenden, A., Rubin, J. (eds.): Learner strategies in language learning. Prentice-Hall 1987. P. 15–30.
17. Wenden A. Conceptual background and utility. In: Wenden, A./ Rubin, J. (eds.): Learner strategies in language learning. Prentice-Hall, 1987. P. 3–13.
18. Wie lernt man die Fremdsprache Deutsch? / S. Ballweg et al. München : Goethe Institut, 2013.